

štúdie

Povešť vremennych let a jej koncepcia Slovienskoj zemli

Nora Verešová

V nasledujúcom príspevku sa oboznámime s kyjevsko-ruskou letopiseckou tradíciou, ktorá nám prináša cenné svedectvá o najstarších dejinách východných Slovanov a v spojitosti s tým aj o dejinách Slovanov všeobecne.

Redakcie najstaršieho kyjevsko-ruského letopisu, v historiografii známeho pod viacerými menami ako *Povešť vremennych let*¹ (ďalej *PVL*), *Povešť dávných liet*, tzv. *Nestorova*² *kronika* či tzv. *Nestorov letopis*, vznikali postupne v niekoľkých etapách v priebehu 11. a na začiatku 12. storočia.³ Celý tento veľmi spleťitý reťazec jednotlivých zmien a interpolácií, ktoré vyústili do súčasnej zachovanej podoby *PVL*, sa pokúsil rozšifrovať a sprehľadniť počiatkom minulého storočia ruský lingvista a učenec Alexej A. Šachmatov. Výsledky jeho celoživotnej práce v oblasti skúmania staroruských letopisov a najmä *PVL* ako aj ním postulované hypotézy, sa stali akýmsi etalónom a odrazovým mostíkom pre väčšinu neskorších bádateľov *PVL*.⁴

¹ V niektorých pramenných edíciách sa tieto staroruské letopisy nazývajú aj *Počiatočný letopis* (*Начальная летопись*).

² Mních *Nestor*, po ktorom bol letopis pomenovaný, je považovaný za jedného z posledných zostavovateľov, „editorov“ *PVL*. Jeho meno ako (spolu)autora je zapísané v jednom z odpisov letopisu, v tzv. *Chlebnikovskom letopise*. Nestor ako letopisec je takisto spomenutý aj v tzv. *Pečerskom Pateriku*, t. j. zbierke životopisov najvýznamnejších mníchov Kyjevsko-Pečerského kláštora (Pečerskej Lavry), zostavenom v 13. storočí. Informácie o jeho živote sú veľmi stručné. Predpokladá sa, že sa narodil v Kyjeve približne v polovici 11. storočia a život strávil v Kyjevsko-Pečerskom kláštore. Ako dátum Nestorovej smrti sa uvádzajú viaceré roky: 1111, 1116, 1125. Okrem prepracovania letopisov sa mu pripisuje autorstvo aj iných diel (napríklad *Životy svätcov a mučeníkov Borisa a Gleba* či *Život sv. Theodosia*).

A. A. Šachmatov vyslovil tézu, že Nestor bol autorom prvej ucelenej redakcie letopisu *PVL*, zostavenej do roku 1110/1111. Táto redakcia, odrážajúca južnoruskú (kyjevsko-pečerskú) analistickú tradíciu, sa do našich čias nezachovala, no stala sa základom – archetypom celej ďalšej kyjevsko-ruskej analistiky. Jej pôvodný korpus sa podarilo zrekonštruovať na základe komparácie dvoch mladších redakcií letopisu (2. redakcia z r. 1116 – najviac zachovaná v *Lavrentijskom letopise*; 3. redakcia z r. 1118/1119 – najviac zachovaná v *Ipatjevskom letopise*). Existuje však niekoľko ďalších teórií o autorstve pôvodného korpusu *PVL*. Z posledných bádání, ktoré vychádzajú zo Šachmatovových záverov, no značne ich modifikujú, spomenieme výskum Andreja L. Nikitina, ktorý autorstvo 1. redakcie *PVL* pripisuje pečerskému mníchovi-pisárovi Hilarionovi, sekretárovi sv. Theodosia Pečerského a jej vznik vymedzuje 80. rokmi 11. storočia až r. 1113. Podrobnejšie pozri ШАХМАТОВ, Алексей А. *История русского летописания 1. Повесть временных лет и древнейшие русские летописные своды*, kn. 1. *Разыскания о древнейших русских летописных сводах*, ред. Виктор К. Зиборов – Василий В. Яковлев. Москва – Санкт-Петербург : Наука, 2002, 23-26. Takisto – НИКИТИН, Андрей Л. *Инок Иларион и начало русского летописания*. Москва : Аграф, 2003, с. 11-149.

³ Podrobný rozbor pramennej bázy, z ktorých vychádzala *PVL*, respektíve kyjevské a novgorodské letopisné zdroje, ktoré jej predchádzali pozri ДАНИЛЕВСКИЙ, Игорь Н. *Повесть временных лет: герменевтические основы источниковедения летописных текстов*. Москва : Аспект-Пресс, 2004, с. 85-111. Takisto ШАХМАТОВ, ref. 2, с. 309-328. Popri zachytenej ústnej tradícii, legendách a povestiach, v základoch letopisov ležali aj početné písané pramene byzantského, veľkomoravského, bulharského, a i. pôvodu.

⁴ Na teóriu A. A. Šachmatova nadviazali napríklad popredný ruský filológ Dmitrij S. Lichačov, popredný ruský archeológ a historik Boris A. Rybakov, archeológ medievalista Mark Ch. Aleškovskij, atď. Pozri ДМИТРИЙ, Лихачёв С. *Исследования по древнерусской литературе*. Ленинград : Наука, 1986, passim; АЛЕШКОВСКИЙ, Марк Х. *Повесть временных лет: Судьба литературного произведения в древней Руси*. Москва : Наука, 1971, passim; РЫБАКОВ, Борис А. *Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи*. Москва : Наука, 1963, passim.

A. A. Šachmatov vo svojich početných štúdiách a prácach o *PVL* načrtol podrobnú genézu zostavovania tohto letopisu a tým aj osvetlil prvopočiatkové etapy rozvíjania kyjevskoruskej historickej tradície a kultúrno-ideového obzoru jej nositeľov. Cestou analytickej metódy skúmania diela dospel k záveru, že *PVL* nevychádzala z dovtedy predpokladaného jedného, ale najmenej z dvoch starších letopisných zdrojov zostavených na Kyjevskej Rusi v priebehu 11. storočia. Podľa tejto teórie najstaršie letopisné zbierky boli spisované nezávisle od seba v Kyjeve a Novgorode, následne boli etapovito interpolované, nadstavované, ale aj spájané v nové, celoruské (kyjevsko-novgorodské) letopisy.⁵ Prostredníctvom podrobnej textologicko-linvisitickej analýzy textu poukazujúcej na archaickosť určitých pasáží letopisu, Alexej A. Šachmatov sformuloval ďalšiu, prevratnú hypotézu o tzv. „panónskych“ vsuvkách v texte *PVL*, pochádzajúcich z nedochovaného pramenného zdroja, ktorý mal vzniknúť pravdepodobne ešte na Veľkej Morave. Neskôr sa mal prostredníctvom Bulharska dostať až na Kyjevskú Rus, kde boli jednotlivé jeho časti dodatočne inkorporované do letopisov a doplnené vsuvkami o ruských kmeňoch. Tieto chronologicky staršie (pôvodné) pasáže v *PVL* sú v historiografii známe aj pod menom tzv. *Povest' o preložení kníž na slovanský jazyk* (ďalej *Povest'*).⁶ Ďalším výskumom bádателя v rámci tejto *Povesti* rozpoznali niekoľko organických častí,⁷ vydeľujúc aj vôbec najarchaickejšiu pasáž patriacu moravskej učenej tradícii 9. až začiatku 10. storočia – tzv. *Povest' o sídlení Slovanov na Dunaji a invázii Uhrov*.⁸

Mnohé výskumy tieto hypotézy potvrdzujú a podčiarkujú, že touto cestou sa prostredníctvom staroruského letopisu *PVL* do dnešných čias zachovalo, či lepšie povedané zafixovalo pôvodné (západo)slovanské svedectvo panónsko-moravskej školy o východiskovom bode slovanského vedomia, ktoré sa začalo formovať práve na Dunaji. *PVL* sa takto stáva nielen najdôležitejším staroruským historickým prameňom a zdrojom informácii pre najstaršie obdobie kyjevsko-ruských dejín ale zároveň aj najdôležitejším

⁵ Ako sme už uviedli, prvé, počiatkové letopisy vznikali od začiatku 11. storočia nezávisle od seba v dvoch mocensko-kultúrnych centrách Kyjevskej Rusi, v Kyjeve a Novgorode. Alexej A. Šachmatov hlbšie rozvíjajúc svoju teóriu upresnil, že približne okolo roku 1050 došlo v Novgorode spojením tzv. *Najstaršej Kyjevskej zbierky* (*Древнейший Киевский свод*) z r. 1039 a miestnych novgorodských letopisov 11. storočia k prepojeniu kyjevskej a novgorodskej letopisnej tradície. Výsledné dielo – tzv. *Stará Novgorodská zbierka* (*Древний Новгородский свод*) – sa stalo archetypom pre celé nasledujúce novgorodské dejepisectvo. Jeho kópia bola najneskôr okolo roku 1079 prenesená aj do druhého učeného centra, Kyjevsko-Pečerského kláštora. Medzitým, práve v tomto kláštore bola vytvorená aj nová redakcia spomínanej tzv. *Najstaršej Kyjevskej zbierky* a toto dielo vošlo do historiografie pod názvom tzv. *Kyjevsko-Pečerská zbierka z r. 1073* (*Киево-Печерский свод 1073 г.*). Následne, koncom 11. storočia došlo v Kyjevsko-Pečerskom kláštore k zlúčeniu tzv. *Kyjevsko-Pečerskej zbierky z r. 1073* a *Starej Novgorodskej zbierky z r. 1050* a tento výsledný, prvý celoruský letopis, tzv. *Počiatková Kyjevská zbierka z r. 1095* (*Начальный киевский свод 1095 г.*), sa stal základom neskoršej *PVL* a zároveň etalónom celej letopisnej tradície na Kyjevskej Rusi. Pozri ШАХМАТОВ, ref. 2, passim. Takisto ШАХМАТОВ, Алексей А. *История русского летописания 1. Повесть временных лет и древнейшие русские летописные своды* kn. 2. *Раннее русское летописание XI–XII вв.*, ред. Виктор К. Зиборов – Василий В. Яковлев. Москва – Санкт-Петербург : Наука, 2003, passim.

⁶ Bližšie k tzv. *Povesti o preložení kníž na slovanský jazyk*, v ruskej historiografii známej pod názvom *Сказание о предложении книг на славянский (Словенский) язык* alebo aj *Сказание о славянской грамоте*, rozgi ШАХМАТОВ, Алексей А. *Сказание о предложении книг на словенский язык*. In *Jagic-Festschrift. Zbornik u slavu Vatroslava Jagica*. Berlin, 1908, s. 172-188. Takisto ШАХМАТОВ, Алексей А. *Повесть временных лет и ее источники*. In *Труды отдела древнерусской литературы* 4. Москва – Ленинград : Изд-во Академии Наук СССР, 1940, s. 5-150; ШАХМАТОВ, ref. 5, s. 517-520.

⁷ V tzv. *Povesti o preložení kníž na slovanský jazyk* sa podľa bádateľov nachádzali pôvodné časti veľkomoravského pôvodu, ako i časti nesúce pečať bulharskej redakcie textu s interpoláciami.

⁸ V *PVL* je táto vsuvka zapísaná k roku 6406 (898), ale narazíme na ňu ešte na niekoľkých ďalších nedatovaných miestach. Podrobnejšie v textologickej analýze a interpretácii prameňa. K tzv. *Povesti o rozsídlení Slovanov na Dunaji a invázii Maďarov* pozri ШАХМАТОВ, ref. 5, s. 517-520. Takisto МАЙОРОВ, Александр В. *Великая Хорватия. Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона*. Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006, s. 26-28.

historickým prameňom slovanskej proveniencie, fixujúcim archetypálnu slovanskú ústnu tradíciu o svojej prvotnej vlasti a pôvode na Dunaji, ktorá mala byť spísaná na Veľkej Morave, respektíve v Panónii.

1. Афетови же приаеши западъ . и полунощныѣ страны . ѿ сихъ же . ѿ . и . в . азыку . бы^с азыкъ Словѣнескъ . ѿ племени Афет^ова . Нарци еже суть Словѣне .

Во многъхъ же временахъ^х . стѣли суть Словѣни по Дунаеви . гдѣ естъ ныне Оугорьска земля . и Болгарьска . [и] ѿ тѣхъ Словѣн разидошася по землѣ . и прозвашася именьи св^оими . гдѣ стѣдше на которомъ мѣстѣ . аеко пришедше стѣдоша . на рѣцѣ иманемъ Марава . и прозвашася Марава . а друзии Чеси нарекоша^с . а се ти же Словѣни Хровате Бѣлии . и Серебъ . и Хорутане . Волхомъ бо нашедшемъ на Словѣни на Дунаискиѣ . [и] стѣдшемъ в ни^х . и насиллаемъ им^б . Словѣни же вви пришедше стѣдоша на Вислѣ . и прозвашася Лахове . а ѿ тѣхъ Лаховъ прозвашася Полане . Лахове . друзии Лутичи . ини Мазовиане ини Поморане .

такоже и ти Словѣне пришедше и стѣдоша по Днѣпру . и нарекошася Полане . а друзии Древлане зане стѣдоша в лѣсѣ^х . а друзии стѣдоша межю Припетью и Двиною . и нарекошася Дреговичи [инии стѣдоша на Двинѣ и нарекоша^с Полочане] грѣчки ради аеже втечетъ въ Двину . иманемъ Полота . ѿ сеа прозвашася Полочане . Словѣни же стѣдоша вколо езера Илмера . [и] прозвашася св^оимъ иманемъ и сдѣлаша градъ . и нарекоша и Новъгородъ . а

1. Jafetovi pripadol západ a severné krajiny. Od tých 72 národov potom vzišiel z rodu Jafetovho národ sloviensky – tak voláme Norikov,¹⁰ ktorí sú Slovieni.

Po dlhšom čase sa Slovieni usadili popri Dunaji, kde je teraz uhorská a bulharská krajina. A od týchto Slovienov rozišli sa po zemi i pomenovali sa svojimi názvami, kde sa na ktorom mieste usadili. Ako (tí, čo) príduc osadili sa na rieke menom Morava, nazvali sa Moravou; ale druhí sa pomenovali Čechmi, avšak tí hľa Slovieni Bielymi Chorvátmi a Srbmi a Korutanmi.

Vlachovia¹¹ napadli dunajských Slovienov i usadili sa medzi nimi, ale títo Slovieni (od)íduc usadili sa na Visle a nazvali sa Łachmi; no od týchto Łachov (jedni) sa nazývali Poľanmi-Łachmi, druhí Łuticmi, iní Mazovčanmi (a) iní Pomoranmi.

Taktiež aj tí Slovieni, ktorí príduc usadili sa na Dnepre, nazvali sa Poľanmi, no druhí Drevľanmi, že sa usadili v lesoch. Iní sa usadili medzi Pripiat'ou a Dvinou a nazvali sa Dregovičmi. Iní sa usadili na Dvine a pomenovali sa Poločanmi; podľa riečky, ktorá ústí do Dviny, menom Polota; po nej sa volali Poločanmi. Slovieni sa však usadili okolo jazera Ilmeň a nazvali sa vlastným menom a vystavali mesto, ktoré pomenovali Novgorod. A iní sa usadili na Desne a na Semi, po Sule a nazvali sa Sever(an)mi.¹² A tak sa rozišiel sloviensky ľud a tým i slovienske písmo.

⁹ Starosloviensky text pozri *Полное собрание русских летописей 1. Лаврентьевская летопись 1: Повесть временных лет*. Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1926-1928, с. 5-6.

¹⁰ Norici/Norikovia – všeobecné označenie pre obyvateľov rímskej provincie *Noricum*, rozprestierajúcej sa na území dnešného Rakúska, časti Slovinska a juhovýchodného cípu dnešného Bavorska. Podrobnejšie pozri БУДАНОВА, Вера П. *Варварский мир эпохи Великого переселения народов*. Москва : Наука, 2000, с. 303. Takisto ТРУБАЧЁВ, Олег Н. *Этногенез и культура древнейших славян*. Москва : Наука, 2002, с. 108.

¹¹ Nestorovi *Vlachovia*, *Vlasi* – nie je doteraz úplne zrejmé, o aké etnikum išlo. Za najpravdepodobnejšiu sa považuje teória identifikujúca ich s románskym a romanizovaným obyvateľstvom sídliacom na dolnom Dunaji. Pozri AVENARIUS, Alexander. Začiatky Slovanov na strednom Dunaji: autochtonistická teória vo svetle súčasného bádania. In *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 1, s. 14.

¹² Mapky znázorňujúce sídelné rozloženie slovanských kmeňov na teritóriu Kyjevskej Rusi pozri LABUDA, Gerard. *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna : antologia tekstów źródłowych*. Poznań : Wydawn. PTPN; Wydawn. Sorus, 1999, s. 65-66.

друзии съдоша по Деснѣ . и по Стѣли по Сулѣ и нарекоша Стѣверѣ . [и] тако разидеса Словѣньскии азѣкъ тѣмже и грамота прозваса Словѣньскаа.⁹

2. Ѡньдрѣю оучаю въ Синопии . и пришедшо ему в Корсунь . оувидѣ аки ис Корсунѣ близъ оустѣ Днѣпрское . [и] въсхотѣ поити в Римъ и проиде въ вустѣ Днѣпрское . [и] ѿтоле поиде по Днѣпру горѣ (...) Буѣ и сълѣзъ съ горы сеа . идеже послѣже бысѣ Киевѣ . и поиде по Днѣпру горѣ . и приде въ Словѣни . идеже нынѣ Новѣгородѣ . и видѣ ту люди суцаа . како естѣ вбѣичаи имѣ . и како са мѣють [и] хвоцютса . и оудивиса имѣ . [и] иде въ Вариги и приде в Римъ [и] исповѣда елико наоучи . и елико видѣ . и речѣ имѣ дивно видѣхъ словѣньскую землю . идучи ми стѣмо (...)¹³

3. Словѣньску же азѣку акиже рекохомѣ . жиоуще на Дунаи . придоша ѿ Скуфѣ . рекше ѿ Козарѣ . рекомии Болгаре [и] съдоша по Дунаеви . [и] населници Словѣномѣ бѣша . посемь придоша Оугри Бѣлии . [и] наслѣдиша зѣмлю Словѣньску . си бо Оугри почаша бѣити . пр-Ираклии црѣи . иже находиша на Хоздрое црѣѣ Перѣскаго I Въ си же времена бѣша . и Ѡбри [иже] ходиша на Арѣклисе црѣѣ . и мало его не аша (...) по сихъ же придоша Печенѣзи . паки идоша Оугри Чернии мимо Киевѣ . послѣже при Олзѣ.¹⁵

2. Keď Ondrej¹⁴ učil v Sinopi a prišiel do Chersonu, zistil že z Chersonu je blízko do ústia Dnepru a zaumienil si, že pôjde do Ríma. Prišiel k ústiu Dnepra a odtiaľ sa vydal po Dnepre smerom nahor (...) A vyšiel na tie hory, blahoslavlil ich, postavil kríž, pomodlil sa k Bohu a zišiel z tej hory, kde bol neskôr založený Kyjev. A išiel ďalej po Dnepre nahor. A prišiel k Slovienom, kde teraz stojí Novgorod a videl tu žijúcich ľudí – ich obyčaj i ako sa umývajú a šľahajú metlami (*pri kúpaní*) a čudoval sa tomu. Odtiaľ sa vydal do krajiny Varjagov a prišiel do Ríma a rozprával o tom, ako mnoho sa naučil a ako mnoho toho videl; a rozpoveda: „Prapodivnú vec som videl v **Slovienskej krajine**, keď som šiel sem (...)“

3. Keď sloviensky ľud, ako sme povedali, žil okolo Dunaja, prišli zo Skýtska, čiže od Kozárov, (*tak*) nazývaní Bulhari, usadili sa popri Dunaji¹⁶ a stali sa nástupcami slovienskych usadlíkov. Potom prišli Bieli Uhri¹⁷ a oni nastúpili v **Slovienskej krajine**. Títo Uhri však sa objavili za vlády cisára Heraklia¹⁸ a tento útočil na perzského vládcu Chozdroja. V týchto časoch (*tu*) boli aj Avari [Obri], ktorí prepadli cisára Heraklia málo chýbalo, že ho nechytli (...) Po týchto prišli Pečenehovia,¹⁹ potom šli popod Kyjev neskôr za času Olega²⁰ Čierni Uhri.²¹

¹³ Starosloviensky text pozri *Полное собрание русских летописей* 1., ref. 9, c. 7-8.

¹⁴ Svätý Ondrej (Andrej), brat apoštola Petra, východnými cirkvami nazývaný aj Prvozvaný. Vydal sa na misijnú cestu do oblastí okolo Čierneho mora a do Grécka.

¹⁵ Starosloviensky text pozri *Полное собрание русских летописей* 1, ref. 9, c. 11-12.

¹⁶ Príchod Protobulharov, vedených Asparuchom, do Karpatsko-dunajského priestoru sa datuje približne rokom 679. Usadili sa na dolnom Dunaji, v delte rieky, v oblasti historickej Mézie. Okolo roku 681 sa spojením so susednými Slovanmi (tzv. *Sedem slovanských kmeňov*) položili základy *Prvého Bulharského kráľovstva*, respektíve *Dunajského Bulharska*. Pozri SKÓWRONEK, Jerzy – TANTY, Mieczysław – WASILEWSKI, Tadeusz. *Historia Słowian południowych i zachodnich*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977, s. 30-31. Takisto OBOLENSKY, Dmitri. *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500–1453*. London : Weidenfeld and Nicolson, 1971, s. 62-68.

¹⁷ *Bieli Uhri* sú stotožňovaní s turkisko-mongolským kočovným kmeňovým zväzom Chazarov. Pozri DANIŠ, Miroslav. *Východná Európa v premenách času*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1999, s. 21-28.

¹⁸ Byzantský cisár Herakleios vládol v rokoch 610 až 641.

¹⁹ Pečenehovia – pôvodom turkisko-mongolský kočovný kmeň, ktorý osídlil priestory medzi Uralom a Volgou. Podrobnejšie o Pečenežskom archonáte pozri DANIŠ, ref. 17, s. 21-29.

²⁰ Oleg vládol na Kyjevskej Rusi v rokoch 879 až 912.

4. (г. 6406 [898]) *Идоша Угри мимо Києвъ горою . еже са зоветь ннѣ Оугорское . [и] А пришедше къ Днѣпру и сташа вежами . бѣша бо ходяще аки се Половци . пришедъ ѿ стока и оустремишасъ чересъ горы великиа [аже прозвашасъ горы угорския] Б. и почаша воевати на жиоущаа ту . Волхи . и Словѣни съдаху бо ту преже Словѣни . и Вольхве . приеша землю **Словенску** посем же Оугри прогнаша Вольхи . и наслѣдиша землю [ту] В. и съдоша съ Словѣны . покоривше а подъ са . [и] Г ѿтоле прозвася земля Оугорска . и начаша воевати Оугри на Греки . и поплѣниша землю Фрачьску и Макидо ньску доже и до Селуна . [и] начаша воевати на Мараоу и на Чахи бѣ единъ азыкъ Словѣнскъ . Словѣни же съдаху по Дунаеви ихже приеша Оугри и Марава . [и] Чеси и Ляхове и Полане аже нынѣ зовомаа Русь . симъ бо первое преложены книги Маравъ . аже презвася грамота Словѣньскаа . аже грамота естъ в Руси и в Болгарьхъ Дунаискихъ.²²*

5. (г. 6406 [898]) *Словѣномъ жиоущимъ криѣнѣмъ . и княземъ ихъ Ростиславъ и Стѣпкъ и Коцель . послаша ко црѣю Михаилу глѣце . земля наша криѣна . и нѣс оу насъ оучителъ . иже бѣ ны наказалъ и поучалъ насъ . и протолковалъ стѣиае книги . не разумѣемъ [бо] ни Гречьску азыку . ни Латыньску вни бо ны внако оучать . а вни бо ны и внако . тѣмже не разумѣемъ . книжнаго вбраза ни силы ихъ . и послѣте ны учителя . иже ны могутъ сказати книжнаа словеса и разумъ ихъ . се слыша црѣ Михаилъ и созва философы вса . и сказа имъ рѣчи вса Словѣньскихъ князь . и рѣша философы естъ мужъ в Селуни именемъ Левъ . [и] суть оу него снѣве . разумиви азыку Словѣньску . хитра . вѣ . снѣа оу*

4. (г. 6406 [898]) Uhri idúc popod Kyjev cez horu, ktorá dnes sa volá Uhorskou (*horou*), a príduc k Dnepru postavili si šiatre, lebo sa tak túlajú ako podnes Plavci [Polovci].²³ (*Uhri*) príduc od východu vrhli sa cez veľké vrchy, ktoré nazvali Uhorskými horami, a začali útočiť na tu žijúcich Vlachov a Slovienov, lebo tu boli prv Slovieni a Vlachovia zaujali **Sloviensku krajinu**. Potom Uhri zahnali Vlachov a postupovali po tej krajine a usadili sa tu medzi Slovienov, podrobiač si ich. A od tých čias sa pomenovala Uhorskou krajinou a začali Uhri útočiť na Grékov, vyplienili Trákiu i Macedóniu až po Solún i začali útočiť na Moravu a Čechov. Bol totiž jeden sloviensky ľud: Slovieni, ktorí sedeli pozdĺž Dunaja, ktorých zaujali Uhri, i Morava a Česi i Lachovia a Poľania, ktorí sa teraz volajú Rusmi. Týmto boli totiž po prvý raz preložené knihy (*na*) Morave a to písmo sa nazývalo slovienskym a toto písmo je u Rusov aj u dunajských Bulharov (*podnes*).

5. (г. 6406 [898]) Po tom, ako boli Slovieni už pokrstení, ich kniežatá Rastislav, Svätopluk a Kocel poslali k cisárovi Michalovi, hovoriac: „Naša krajina je už pokrstená, no nemáme učiteľa, ktorý by nás učil a vysvetil nám sväté písmo. Veď my nerozumieme ani gréckemu jazyku, ani latinskému; jedni nás učia tak, a druhí inak; a to preto, že nerozumieme písmu, ani jeho významu. Pošlite nám učiteľov, ktorí by nám mohli vysvetliť slová v knihách a ich zmysel.“ Keď si cisár toto vypočul, zvolal všetkých filozofov a tlmočil im slová slovienskych kniežat. A filozofi odpovedali: „V Solúne žije muž menom Lev. Má synov, ktorí poznajú sloviensky jazyk; má dvoch synov filozofov.“ Keď si to cisár vypočul, poslal po nich do Solúna k Levovi

²¹ Čiernymi Uhrami sú v prameni označovaní starí Uhri.

²² Starosloviensky text pozri *Полное собрание русских летописей* 1., ref 9, c. 25-26.

²³ Polovci, alebo aj Kumáni – pričernomorský nomádsky kmeň, pôvodom patriaci k veľkej skupine kočovných ázijských kmeňov, ku ktorým rátame aj Hunov, Avarov, Protobulharov, Pečenehov, Uhrov a Mongolov. Pozri DANÍŠ, ref. 17, s. 6-8.

него философа . се слышавъ црѣ посла по на . в Селунѣ ко Сѣлгови глѣ посла к намъ въскорѣ снѣ свое Мефодие и Костантина . се слышивъ Левъ въскорѣ посла а . и придоста ко црѣви . и речѣ има . се прислалася ко мнѣ **Словѣньска земля** . просащи оучителя собѣ . иже бы могъ имъ протолковати стѣе гниги . сего бо желаютъ . [и] оумолена быста црѣмъ и послаща а въ **Словѣньскую землю** . къ Ростиславу и . Стѣлку . и Къцьлови.²⁴

6. (r. 6406 [898]) *посем же Коцель князь постави Мефедѣе епѣа въ Пании на столѣ . стѣго Сѣндроника апѣла единого ѿ . о . оучника стѣго апѣла Павла . Мефодии же посади . вѣ . пона скорописца зѣло . и преложи всѣ книги исполнь . ѿ Греческа азыка въ Словѣнескъ . сѣ . ю мѣѣ . начень ѿ Марта мѣа до двудесату и . сѣ . ю днѣ Сѣктября мѣа . вконъчавъ же достоино хвалу и славу Бѣ въздасть . дающему таку блѣдатель епѣу Мефодѣю . настольнику Анѣдронику . тѣмже Словѣньску азыку . оучитель ест Анѣдронигъ апѣлъ . в Моравы бо ходилъ и апѣлъ Павелъ оучилъ ту . ту бо ест Илюрикъ . [егоже дошелъ апѣлъ Павелъ тоу бо бѣша Словене первое тѣмже и Словенску азыкоу оучитель ест Павелъ . ѿ негоже азыка и мы есмо Роусѣ . тѣмжеж и нам Роусѣ оучитель ест Павелъ . понеж оучилъ ест . азыкъ Словескъ . и поставилъ ест епѣа . и намѣсника въ себѣ Анѣдроника Словенскоу азыку . а Словенскыи азыкъ и Роусѣкыи : вдно ест . ѿ Варягъ бо прозваша Роусѣю . а первое бѣша Словене . аще и Полане звахуся но Словенскаа рѣчѣ бѣ . Полами же прозвани быши зане в поли седяху , а азыкъ Словенскѣ [имѣ] еди .²⁵*

so slovami: „Ihned' nám pošli svojich synov Metoda a Konštantína.“ Vypočujúc si to, Lev ich ihned' poslal. A prišli k cisárovi, ktorý im povedal: „No, vyslala ku mne poslov **Slovienska krajina**, prosiac pre seba učiteľa, ktorý by im mohol pretlmočiť sväté pismo, lebo toto oni žiadajú.“ A cisári ich uprosil a poslal ich do **Slovienskej krajiny** k Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocel'ovi.

6. (r. 6406 [898]) A potom knieža Kocel' ustanovil Metoda biskupom v Panónii, na stolci svätého Andronika, jedného zo sedemdesiatich apoštolov, učeníka svätého apoštola Pavla. Metod potom posadil dvoch kňazov, veľkých rýchlopiscov a preložil úplne všetky knihy z gréckeho jazyka do slovienskeho za šesť mesiacov, začnúc v marci a dokončiac 26. októbra. Zakončiac toto, vzdal dôstojnú chválu i slávu Bohu, ktorý prejavil takú milosť biskupovi Metodovi, následníkovi Andronika; lebo učiteľ slovienskeho národa je apoštol Andronik. A na Moravu prišiel aj apoštol Pavol a učil tu; lebo tu je Illýria, do ktorej prišiel aj apoštol Pavol a kde pôvodne žili Slovieni. A preto je učiteľom Slovienov apoštol Pavol. Od tohto národa sme aj my, Rusi, a preto aj nám, Rusom, je učiteľom Pavol, pretože učil sloviensky národ a po sebe pre Slovienov ustanovil za biskupa a námestníka Andronika. A sloviensky i ruský ľud je jedno, lebo od Varjagov²⁶ sa nazvali Rusmi, ale prv boli Slovienmi. Hoci sa aj Poľanmi volali, no reč mali sloviensku. Poľanmi boli prezývaní preto, že sa usadili v poli; ale jazyk sloviensky mali jeden.

²⁴ Starosloviensky text pozri *Полное собрание русских летописей* 1., ref 9, c. 26-27.

²⁵ Starosloviensky text pozri *Tamže*, c. 28-29.

²⁶ Varjagovia, synonymické označenie Vikingov či Normanov – mužov severu. Slovo *varjag* je slovanskou obdobou škandinávského *vaering*. Pôvod tohto slova je odvodený od škandinávského kmeňa *var*, čo znamená *prísaha, zmluva*.

Komentár

Starosloviensky text *PVL* sme citovali podľa ruského vydania *Полное собрание русских летописей 1. Лаврентьевская летопись 1: Повесть временных лет*. Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1926-1928, с. 1-286.

Uvedený slovenský preklad *PVL* vychádza z prekladu Petra Ratkoša v *Povešť dávnych liet – tzv. Nestorova kronika*. In *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. (ed. et trans. Peter Ratkoš) Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 356-359; ako aj z ruského prekladu Dmitrija S. Lichačeva a Borisa A. Romanova v *Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г.*, ред. и перев. Дмитрий С. Лихачев – Борис А. Романов. Москва; Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1950, 404 с.; ako aj z prekladu Dmitrija S. Lichačeva v *ПОВЕСТЬ временных лет (по Лаврентьевскому списку)*, ред. Олег В. Творогов, пер. Дмитрий С. Лихачёв, in: *Русские летописи XI–XVI веков : Избранное*, ред. Александр Г. Бобров. Санкт-Петербург : Амфора, 2006, с. 22-173.

Textologická analýza a interpretácia prameňa

PVL prináša o sídlach Slovanov mnoho zaujímavých, no po konfrontácii s predošlými najmä byzantskými a arabskými prameňmi, nie celkom nových či prekvapivých informácií. Avšak v tomto prípade je veľmi dôležité uvedomiť si a zohľadniť fakt, že tradícia o *Sklavíni*, respektíve tu analogicky vystupujúcej *Slovienskej zemi*, zapísaná v *PVL* prvýkrát pochádza bezprostredne zo slovanského prostredia. Aj z tohto dôvodu patrí *PVL* jedno z kľúčových miest v rámci analyzovaných historických textov k etnogenéze Slovanov.

Pozrime sa, aký obraz o pôvode a *krajine Slovanov* prináša letopis. Hneď v úvode, ktorý kopíruje zaužívané stredoveké kronikárske topoi o rozdelení zeme a národov medzi troch Noeho synov, sú Slovania stotožnení s Norikmi (*Narci*), teda obyvateľmi rímskej provincie Noricum. Táto zdanlivo nepatrná a nenápadná zmienka má však značnú výpovednú hodnotu, ktorej hlavným cieľom bolo už na samom začiatku letopisu naoko nepriamo až nebadane prepojiť slovanské sídla s dunajským priestorom, konkrétne jeho stredným tokom. Uvedený fragment ako aj všetky nasledujúce len podčiarkujú a postupne obnažujú celkový zámer zostavovateľa, či objednávateľa textu *Povesti*, respektíve *PVL* – identifikovať Slovanov ako archaických obyvateľov európskeho priestoru a tým ich zasadiť do hlbšieho historického kontextu svetových dejín.

Po takomto mytologizujúcom biblickom vstupe nasleduje detailný rozbor slovanských sídelných oblastí. Dozvedáme sa, že po zmiešaní jazykov *sa Slovieni usadili pozdĺž Dunaja* a odtiaľ sa potom rozprchli do sveta. Dokonca môžeme aj bližšie určiť, v ktorých častiach tohto európskeho veľtoku sa podľa prameňa tento formatívny proces odohrával. Letopis, či presnejšie povedané inkorporovaná archaická *Povešť*, totiž hovorí, že na tomto prvotnom, pôvodnom slovanskom území okolo Dunaja sa nachádza *teraz uhorská a bulharská krajina*. Pretransformujúc si tieto slová do čitateľnejších zemepisných reálií, zistíme, že *krajina Slovanov* sa rozprestierala v značnej časti Karpatskej kotliny, respektíve Panónskej panvy: tiahla sa od dolného Dunaja (*bulharská krajina*) severným smerom cez územie historickej Dácie až do Panónie (*uhorská krajina*), končiac na území dnešného Rakúska (Noricum).

V podobnom duchu rezonuje aj ďalší fragment (č. 4), dopĺňajúci prvý úryvok, ktorým zostavovateľ opäť len akcentuje celkový zámer – zachytiť a pevne ukotviť domácu slovanskú tradíciu o svojej pôvodnosti a jednote v stredoeurópskom priestore, v Panónii: „Bol totiž jeden sloviensky ľud: Slovieni, ktorí sedeli pozdĺž Dunaja, ktorých zaujali Uhri i Morava a Česi i Lachovia a Poľania, ktorí sa teraz volajú Rusmi.“ Parafrázujúc slová *Povesti*, od *dunajských Slovienov* vzišli všetky ostatné slovanské kmene, ktoré opustiac svoj prvotný sídelný areál *rozišli sa po zemi i pomenovali sa svojimi názvami*. Archetypálny názov *Slovieni* sa však udržal a naďalej ho nosili tí, ktorí tento pôvodný priestor *popri Dunaji* neopustili. Krajina týchto „Dunajčanov“ je na viacerých miestach letopisu pomenovaná ako *Slovienska krajina*, pričom toto toponymum vystupuje aj ako synonymum k Veľkej Morave, v texte

označenej ako *Morava*: „A cisári ich uprosil a poslal ich do *Slovienskej krajiny* k Rastislavovi, Svätoplukovi a Koceľovi.“ V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť, že z textu rekonštruovanej „panónskej“ *Povesti* (fragment 1 a 4) zreteľne vyplýva, že jej autor vedome odlišoval *Slovienov, ktorí sedeli pozdĺž Dunaja* a ktorých neskôr *zaujali Uhri* od Moravanov, ktorí *sa osadili na rieke menom Morava*, hoci aj jedni aj druhí boli súčasťou jedného politického celku, Veľkej Moravy.

S toponymom *Slovienska krajina* sa stretávame aj na ďalšom mieste PVL, pri zmienkach o novgorodských Slovienoch (fragment 2). Tí si po odchode z dunajskej vlasti ponechali *vlastné meno*, na rozdiel od ostatných tiež migrujúcich Slovienov, ktorí sa pomenovali *svojimi názvami, kde na ktorom mieste sa usadili*. Z uvedeného vyplýva, že autor *Povesti*, a po ňom aj zostavovateľ PVL, rozlišovali v etnonyme Slovien niekoľko chronologicko-významových vrstiev. Buď ním označovali pôvodne jednotné slovanské obyvateľstvo žijúce v dunajskej vlasti ešte do rozsídlenia, alebo potom tie časti slovanského korpusu, ktoré ostali na pôvodnom mieste a nikam nemigrovali (dunajskí, respektíve nitrianski Slovienu), ako aj tie, ktoré si po presídlení uchovali svoje pôvodné kmeňové meno (il'menski, respektíve novgorodski Slovienu). Rovnako to platí aj pre použitie toponyma *Slovienska krajina*, ktoré v *Povesti* a v PVL označuje tak Veľkú Moravu ako aj krajinu východných, novgorodských Slovienov.

Zrekapitulujme si, k akým poznatkom nás dovedla analýza PVL, respektíve v nej zapracovaných „panónsko-moravských“ pasáží. Predtým sa však ešte v našich úvahách vráťme o niekoľko strán späť, k neskoroantickým, orientálnym a včasnobyzantským písomným prameňom. Počnúc Mojžišom Chorénskym, pokračujúc Pseudo-Cézariom, Jordanom, Prokopiom až po Teofylakta Simokatta, všetci zhodne uvádzajú, že v ich časoch²⁷ Slovania sídlili v oblasti nad Dunajom – v Dácii a Panónii. O pár storočí neskôr práve v tejto Panónii (Koceľ a či Svätopluka) a následne v upravenej, interpolovanej podobe i na Kyjevskej Rusi sa zapisuje podobné a podrobnejšie svedectvo o tomto prvotnom slovanskom domove na Dunaji a následnom rozchode (rozsídlení) Slovanov. Na mysl máme už spomínanú tzv. *Povest' o preložení kníh*, respektíve organicky jej najarchaickejšiu pasáž tzv. *Povest' o sídlení Slovanov na Dunaji a invázii Uhrov*. Tento prameň západoslovanskej, cyrilometodskej proveniencie zafixoval ucelenú domácu tradíciu Slovanov vychádzajúcu z ich kolektívnej pamäti, zdôrazňujúcu pôvodnú jednotu Slovanov, ktorí napriek dlhej dobe, ktorá uplynula od ich odchodu z Panónie a následnej prirodzenej kmeňovej diferenciácii,²⁸ nezabudli na svoj spoločný pôvod, spoločnú stredodunajskú (pra)vlasť. Všetko je navyše podčiarknuté aj zákonitou jazykovou jednotou, ktorá sa v prameni niekoľkokrát spomína: *ale jazyk sloviensky mali jeden*. Tento moment vo vývoji slovanského povedomia je objektívne prelomovým medzníkom, ktorým sa Slovania postupne začali hlásiť k idey „(vše)slovanstva“. Ak by sme prijali túto teóriu, potom sa by PVL, ako sprostredkujúci prameň, zaradila k prameňom

²⁷ Ide o časové rozpätie od 5. storočia, respektíve prvej polovice 6. storočia až po prvú polovicu 7. storočia.

²⁸ Ohľadom rozsídlenia Slovanov a ich kmeňovej diferenciácie je zaujímavé konfrontovať zmienky neskoroantického Jordana s tými z PVL. Jordanove slová: „(...) na nesmiernych priestranstvách usadil sa ľudnatý národ Venetov. Hoci sa teraz pomenovanie Venetov obmieňa podľa rozličných rodín a lokalít, jednako sa volajú hlavne Sklaveni a Anti (...),“ nachádzajú svoj adaptovaný odraz v domácej tradícii Slovanov: „A od týchto Slovienov rozišli sa po zemi i pomenovali sa svojimi názvami, kde sa na ktorom mieste usadili.“ Nech by sme vzhľadom na kompilačný charakter Jordanovho diela *Getica* akokoľvek skepticky pristupovali k hodnoteniu jeho výpovednej hodnoty, musíme skonštatovať, že údaje o sídlach a pohyboch slovanských kmeňov, odkazujúce na autorovu súčasnosť (teraz), sa významovo prelínajú nielen s informáciami z chronologicky jemu blízkych diel, ale aj s vlastnou tradovanou pamäťou Slovanov, v ktorej rieka Dunaj nie náhodou nadobudla sakralizujúci význam. O Dunaji ako sakrálnom toponyme pozri – ЩАБЕЛЁВ, Алексей С. *Славянские легенды о первых князьях*. Москва : Северный паломник, 2007, с. 151-153.

etnogenetickej povahy, sprostredkujúcim zachovanú „do-nestorovskú“ domácu tradíciu Slovanov o ich počiatkových dejinách.²⁹

Na záver už len tézovito zhrnieme, k čomu sme dospeli v predchádzajúcich analýzach. V *PVL*, respektíve v jej inkorporovaných archaických „panónskych“ pasážach, sa hovorí o Slovanoch na Dunaji – odtiaľ sa potom rozšílili do ďalších častí Európy, uchovávajúc si pritom vedomie spolupatričnosti, pôvodnej jednoty. Túto ich najstaršiu vlasť na Dunaji, *Slovienskiju zemlju*, neskôr obsadili Uhri a následne sa premenovala na Uhorsko. Avšak „pamäť“ na slovanský Dunaj zachovala tak ľudová ako aj učená slovanská tradícia, v ktorých táto rieka nadobudla až sakrálny charakter, homogenizujúc široké etnické spektrum v jeden celok. Dunaj sa prirodzene začal asociovať so „slovanskosťou“, miestom, kde sa zrodilo slovanské povedomie.³⁰ Navyše, v tomto staroruskom prameni sa po prvýkrát stretávame so zachovanou pramennou tradíciou dokladujúcou príchod starých Uhrov do *Slovanskej krajiny*, ktorá bola následne premenovaná na Uhorsko.

The Primary Chronicle (Tale of Bygone Years) and its Concept of „Slavic Land“

The study acquaints with Kievan Rus' annals tradition, which bears the precious testimony about the oldest history of the Eastern Slavs and thus about history of the Slavs in general. The edition of the oldest Rus' annals, known in historiography under various names as *Povest vremennykh let* [*Tale of Bygone Years*] or *Primary Chronicle*, was created gradually during the 11th and the beginning of the 12th century. It also contains the most archaic part, which belongs to the Moravian erudite tradition of the 9th and the beginning of the 10th century. It describes history of the Slavs settled on the Danube river – from this area they had to divide into other parts of Europe and preserve the consciousness of the original unit. This most ancient Slavic motherland on the Danube river, *Slovenskaya zemlya* [*Slavic land*], was later occupied by Hungarians and consequently it was renamed to “Hungary”. The idea of the ethno-cultural unity of the Slavs, rooted in the Slavs themselves openly resonates for the very first time much later in the *Primary Chronicle*, which has fixed the archaic (West) Slavic tradition about the original Slavic motherland on the Danube.

Keywords: *Primary Chronicle, Tale of Bygone Years, Slavs, Slavic ethno genesis, Slavic (mother)land*

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

VEREŠOVÁ, Nora. *Povest' vremennykh let a jej koncepcia Slovienskoj zemli*. In *Štúdie k jubileu Pavla Jozefa Šafárika*. Historia nova II – 2011 – 1. Bratislava : Stimul, 2011, s. 12-20. [online] Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoII-2011-1.pdf>

²⁹ Podrobnú analýzu *PVL* a v nej podľa predpokladov inkorporovanej staršej časti, tzv. *Povesti o preložení kníh* pozri AVENARIUS, ref 11, passim.

³⁰ Dunaj ako sakrálne hydronymum – ЩАВЕЛЁВ, Алексей С. *Славянские легенды о первых князьях*. Москва : северный паломник, 2007, с. 151. O Dunaji a jeho mieste v ruskom folklóre, konkrétne v národných piesňach pozri БУСЛАЕВ, Федор И. *Историческая хрестомантия церковнославянского и древнерусского языков*, ред. Борис А. Успенский. Москва : Языки славянской культуры, 2004, с. 662-742.